

ULUSLARARASI HUKUK, ŞİDDET VE İDEOLOJİ (*)

International Law, Violence, and Ideology

  Göksu UĞURLU (**)

ÖZET

Uluslararası hukuk, genellikle şiddet ile karşıt bir anlam taşıyan olgusal ve kuramsal bir düzlemde ele alınmaktadır. Hukukun toplumsal barışı ve refahı destekleyen bir mekanizma olduğu ve "uygar" ülkelerde oluşmuş norm ve değerleri diğer ülkelere aktardığı varsayılmaktadır. Ancak uluslararası hukuk, tarihsel kökenleri ve değer sistemi itibarıyla uluslararası ilişkilerdeki güç ve şiddet dinamiklerini düzenlemek gibi temel bir işleve sahiptir. Bu çalışma, uluslararası hukukun şiddetle ilişkisini kuramsal bir çerçevede ele almaktadır. İlk olarak, kapitalist üretim tarzı ile hukuk arasındaki bağlantılar incelenerek, hukukun toplumsal üretim ilişkilerindeki yeri tartışılacaktır. Ardından, uluslararası hukukun kökenlerine dair iki önemli düşünürün görüşleri eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Son olarak, uluslararası hukukun egemen bir üst otoritenin yokluğunda "hukuk" olarak kabul edilip edilemeyeceği hususunu da ele alan biçimde şiddet ile rabitası irdelenecektir. Bu bağlamda, tarihsel materyalist yaklaşım uluslararası hukuku nesne olarak ele aldığı beliren çıkarımlar

* Araştırma makalesi.
(Research Article).

Bu çalışma intihal programında kontrol edilmiş ve hakem denetiminden geçmiştir.
(This article has been checked for plagiarism and peer reviewed).

Gönderim Tarihi (Submitted): 29.01.2025. Kabul Tarihi (Accepted): 21.02.2025.

Bu çalışma, yazarın Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Doktora Programı kapsamında hazırladığı "Uluslararasılaşan Burjuva İktidarının Bir İşlevi Olarak Egemenlik: Irak'ta 2003 İşgali Sonrası Devletin Yeniden Biçimlendirilmesi" başlıklı tezinden üretilmiştir.

(The article has been derived from the author's Ph.D. thesis titled "Sovereignty as a Function of the Internationalized Political Power of the Bourgeoisie: Restructuring of the State After the 2003 Occupation of Iraq" which was composed as part of the Ankara University Institute of Social Science Political Science and Public Administration Ph.D. Programme).

** Dr. Araştırma Görevlisi, Hacettepe Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü.

yazının çerçevesini oluşturacaktır. Çalışma, uluslararası hukukun şiddetle ilişkisini sorgulayan bir perspektif sunarak onun toplumsal yapı içerisindeki yeri ile ideolojik süreçlerdeki kurucu rolünü anlamlandırma çabalarına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası hukuk, Güç, Şiddet, İdeoloji, Meta-biçim.

ABSTRACT

International law is often conceptualized as fundamentally opposed to violence, both as an empirical phenomenon and within theoretical discourse. It is commonly assumed that law functions as a mechanism for promoting social peace and welfare, transferring norms and values developed in “civilized” nations to others. However, international law, by its historical origins and normative foundations, serves a fundamental role in regulating power dynamics and violence in international relations. This study examines the relationship between international law and violence within a theoretical framework. First, it explores the connection between the capitalist mode of production and law, analyzing the role of law within social relations of production. Second, it critically engages with the perspectives of two key thinkers associated with the origins of international law. Finally, it addresses whether international law can be considered “law” in the absence of a sovereign higher authority and investigates its link to violence. In this context, the study is framed by insights derived from a historical materialist approach to international law. By questioning the relationship between international law and violence, the research aims to contribute to a deeper understanding of its role within social structures and its foundational function in ideological processes.

Key Words: International law, Force, Violence, Ideology, Commodity-form.

GİRİŞ

Uluslararası hukuk, genel itibarıyla, anaakım düşünce evreninin içerik kazandırdığı bir kavram setine yaslanılarak şiddet ile karşıt bir anlamı haizmiş gibi ele alınmaktadır. Hukukun toplumsal refah ve barışın vazgeçilmez bir unsuru olarak kabul edilmesine yakın bir damardan, “uygar” ülkelerde geliştiği biçimiyle “uygar olması arzulanan” ülkelere birtakım norm ve kuralları benimsemesi öğütlenmektedir. Bu minvalde, temelinde kutsal olan “insan”ın haklarını yerleştiren bir düzenekten şiddeti teşvik etmek şöyle dursun, onu barındırması dahi beklenmemektedir.

Oysa hem tarihsel anlamda kuruluşu ve gelişimi, hem de üzerinde inşa edildiği değer ve norm sistemi bakımından uluslararası hukukun, uluslararası ilişkilere hâkim olan güç ve şiddet ilişkisini düzenlemek gibi asli bir görevi bulunmaktadır. Anılan sebeple uluslararası hukuktan bahsedildiğinde şiddet ve onun biçimlerini ele almak kaçınılmazdır.

Bu çalışma, yukarıdaki iddialardan yola çıkmakta ve birkaç adımda uluslararası hukukun şiddet ile ilişkisini -kuramsal bir zeminde- tartışmayı hedeflemektedir. İlk olarak, kapitalist üretim tarzı ile hukuk arasındaki ilişkiden hareketle hukuk, zor/şiddet ve ideoloji arasındaki bağlantıların irdelenmesiyle başlanacaktır. Burada, ilk önce, genel bir hukuk kuramından ziyade hukukun toplumsal üretim ilişkileri çerçevesindeki konumuna değinilmesi gündeme gelecektir. İkinci olarak, uluslararası hukukta hâkim olan ve yeniden üretilen birtakım temalar ile kavramları tartışmak üzere "uluslararası hukukun kökenleri" kabul edilen¹ iki düşünürün çalışmaları eleştirel bir incelemeye tabi tutulacaktır. Ancak belirtilmelidir ki, böyle bir incelemeye yer vermek, uluslararası hukukun ortaya çıktığı biçimiyle sürdüğü, değişmeden güncel ilişkileri düzenlemeye devam ettiği iddiasını taşımamaktadır. "Kökenlerin" tartışılması, dönüşüm içerisinde yeniden üretilen ve kapitalizm ile birlikte mekânsal anlamda yayılan toplumsal ilişkilerin içerisinde taşınan hususları belirtme amacı taşımaktadır. Çalışma, üçüncü olarak ise kuramsal tartışmaları uluslararası hukuk bağlamında yeniden ele alarak onu konumlandırmayı hedeflemektedir. Uluslararası hukukun, iç hukuk düzenleri gibi bir üst otoritenin, egemenin yokluğunda "hukuk" kabul edilip edilemeyeceği ve eğer kabul edilebilirse şiddetin karşısında konumlandırılıp konumlandırılmayacağı argümanlarını masaya yatıracaktır. Uluslararası hukukun söz konusu çerçevede anlamlandırılması için onun düzenlediği ve bir parçası olduğu toplumsal ilişkilere bakmak gerekmektedir. Bu bakımdan tarihsel materyalist yaklaşımın uluslararası hukuka tatbik edilmesiyle ortaya çıkan imkanlar hakkında, bazı çıkarımlar yapılacaktır.

Çalışmanın planını, yukarıda verilen haliyle, biçimlendiren yönlemsel boyut hakkında birkaç açıklama yapmak çerçevenin anlaşılması için gerekli görünmektedir. Araştırmanın temel aldığı yaklaşım, uluslararası hukukun temel kavramlarını ve tarihsel gelişimini belirleyen unsurların toplumsal ilişkiler temelinde ele alınması gerektiğini ileri sürmektedir. En genel haliyle *tarihsel materyalizm* olarak adlandırılabilir söz konusu yaklaşımın bu çalışmada esas alınacak kanadını Yapısal Marksizm olarak isimlendirmek mümkündür. Yazıda sıkça referans verilen ve felsefi-kuramsal zemini biçimlendiren bakış açısı Louis Althusser'in çalışmalarında

¹ Bkz. Melda Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları* (Beta 2006) 8.

bulunabilmektedir. İkinci bir zemin, hukukun (ve yazı bağlamında uluslararası hukukun) meta-biçim ile rabitasını ortaya koyan Evgeny Paşukanis'in açtığı alanda bulunabilmektedir. Anılan iki Marksizm için yaklaşımın -konu bağlamında- uyumlu olduğunu ileri sürmek meşrudur.

Çalışmanın dayandığı kuramsal zemin böyle açıklandığında, uluslararası hukuk ile şiddet ilişkisini araştırdığı çerçevenin yüksek soyutlamaya dayalı ve felsefi-kuramsal bir hatta ilerlediğini ifade etmek gerekmektedir. Bu bakımdan normatif bir düzleme yaslanan veya uluslararası hukukun tarihsel gelişimine dayalı bir tartışmadan ziyade kavramsal çerçeveyi oluşturan fikirler ve bunları biçimlendiren toplumsal yapılara atıf yapılacaktır. Böylece, yüksek soyutlama düzeyinde hukuk ile zor ve ideoloji arasındaki ilişkiye vurgu yapılarak öncelikle devletin söz konusu çerçevedeki yerinin tespit edilmesi hedeflenmektedir. Yazının devamında anılan tespitin uluslararası hukuk ile şiddet arasındaki ilişkiye dair farklı çıkarımlar yapmaya faydası olacağı düşünülmektedir.

I. HUKUK, ZOR VE İDEOLOJİ

Araştırma, ilk olarak, tarihsel materyalizm görüşünden faydalanarak hukuk ile şiddet arasındaki ilişkiye dair bazı çıkarımlar yapmayı amaçlamaktadır. Bu şekilde, kapitalist uluslararası işbölümü² ile rabitası dahilinde yayılan hukuki ilişkilerin ve bağlantılı olarak uluslararası hukukta zor/şiddetin yerine ve bunun ideolojik kerte ile bağlantısına dair kuramsal bir zemin oluşturmak mümkün olabilecektir.

Kapitalist toplumsal formasyonlarda hukukun nasıl tanımlanacağı ve nereye yerleştirileceği Marksizm için önemli bir konu olmakla birlikte görece ihmal edilmiştir³. Bağlantılı şekilde hukukun baskı ile mi yoksa ideoloji ile mi ilişkilendirileceği sorunu güncelliğini korumaktadır. Hukukun ne kadar özerk olabileceği, bir başka deyişle hukukun doğrudan burjuvazinin elindeki silahlardan biri olup olmadığı Marksist kuramın kapitalist toplumların analizinde karşılaştığı çetrefil sorunlardandır.

² "Kapitalist" uluslararası işbölümü kavramsallaştırması, küresel üretim ve bölüşüm ilişkilerinde ülkelerin buldukları konumları imlemekte ve genellikle eleştirel perspektif içerisinde ele alındığı haliyle eşitsiz uluslararası ilişkilere işaret etmektedir. Bağımlılık Okulu, Düzenleme Okulu gibi isimlerle anılan, Marksist yaklaşımın izinden giden ve ülkeler/uluslar arasındaki ilişkilere odaklanan bir açıklamayı asli bir unsur olarak alan düşünce akımlarının sıkça istihdam ettiği kuramsal bir araç olarak ele alınabilir.

³ Onur Karahanoğulları, *Marksizm ve Hukuk: Diyalektik Hukuk Bilimi* (Yordam 2017) 7-11.

Yukarıda belirtilen ve uzun zamandır var olan bu sorunlarla ilgili olarak hukuki biçime odaklanan ve hukukun kapitalist toplumlarda neden var olduğu haliyle bulunduğunu açıklama yönünde önemli bir adım olan Sovyet hukuk teorisyeni Evgeny Paşukanis ile takipçilerinin çalışmaları dikkate değerdir. Aşağıda uluslararası hukuk bağlamında anılacak olan China Mieville'in⁴ kendi yaklaşımını üzerine inşa ettiği "hukukun meta-biçim kuramı"nın kurucusu olan Paşukanis, Marksist bir hukuk kuramının, pozitivist teorinin içerisine sınıf mücadelesi unsurunu dahil etmekten daha fazlasını gerektirdiği savıyla meta-biçim kuramının ilk "taslağını" ortaya koymuştur⁵.

Anılan kuramın temel tezine göre hukuksal biçimler ile mübadele ilişkileri arasında ve meta sahibi ile hukuk teorilerinin hukuki süjesi arasında bağıntılar bulunmaktadır. "Hukuksal biçimler mübadele ilişkilerinden köken alır ve hukuksal biçimler zorunlu olarak mübadele ilişkilerini yansıtır"⁶. Pazarın varlığı ile pazar içerisinde gelişecek değişim ilişkilerinin sürdürülebilmesi; "zilyetlik, satım akdi, mülkiyet gibi hukuki kategoriler" in pazar ile birlikte var olmasını gündeme getirecektir. Özdemir ve Aykut'a göre,

"[M]eta biçimin mantığı, hukuki biçimin mantığı ile özdeştir. Çıkarların izole hale gelip karşıt menfaat sahibi olanların bulunduğu bir ortamda öne sürüldüğü yerde (maddi değişimin meta biçim halini aldığı yerde), istediği metayı istediği şeyle değiştirmekte "özgür", taşıdığı mal üzerinde "egemen", metalar evrensel eşitleyicinin terimleri ile değerlendirildikleri için "eşit" insan taşıyıcılar arasındaki ilişkiler, "hukuki biçim" aracılığı ile düzenlenir"⁷.

⁴ China Mieville, *Between Equal Rights: A Marxist Theory of International Law* (Brill Academic Publishers 2005); China Mieville, 'The Commodity-Form Theory of International Law' in Susan Marks (ed), *International Law on the Left: Re-examining Marxist Legacies* (Cambridge University Press 2008).

⁵ Evgeny B. Pashukanis, *Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm* (Birikim 2002) 47; Mieville, 'The Commodity-Form Theory of International Law' (n 4) 105.

⁶ Karahanoğulları (n 3) 207.

⁷ Ali Murat Özdemir ve Ebubekir Aykut, 'Liberalizm ve Haklar', in Yalçın Bürkev vd. (eds), *Kuramsal ve Tarihsel Boyutlarıyla Hak Mücadeleleri I* (NotaBene 2011) 298.

Pozitivist argümanın⁸ aksine, mal sahibi ve hukukun süjesi olarak kabul edilen insan taşıyıcılar, "özgür", "eşit" ve "egemen" sıfatlarına, bu sıfatlar kendilerine yasa koyucu/devlet tarafından bahşedildiği için sahip değildir⁹.

Kapitalist üretim tarzının hâkim olduğu toplumsal formasyonlarda hukuk, insanı "doğal" hak süjesi olarak tanımlar ve hukuki söylem bu kabule dayanır. Ancak burada bahsedilen insan ile kapitalist toplumdaki birey mefhumu arasında bir rabita bulunmaktadır. İnsan, doğayı kendi mülkü haline getirebilir ve kendi mülkü haline getirdiği şeyi de pazarda satabilir¹⁰ (Özdemir, 2008: 183). Bu bakımdan bütün insanlar eşit hukuki özneler olma sıfatıyla mülkiyet hakkına sahiptir¹¹. Louis Althusser bu durumu şöyle vurgulamaktadır:

"Ama bazı öznelerin (kapitalist) üretim araçlarının mülk sahibi olmasını ve diğerlerinin (proleterler) üretim araçlarından yoksun olmasını kabul eden hiçbir yasa maddesi yoktur. Demek ki bu içerik (üretim ilişkileri) Hukukta yoktur, ama Hukuk aynı zamanda da bu ilişkileri garanti eder"¹².

Bu durumda kapitalist hukuk esas itibarıyla toplumsal bütünlük içinde eşit olmayan ancak hukuk aracılığıyla biçimsel olarak eşit kabul edilen hak süjeleri üzerinden kapitalist üretim ilişkilerinin varlığını garanti altına alma işlevine sahiptir. Sermaye ilişkisinin ortaya çıkabilmesi için gerekli olan sözleşme biçimi, yalnızca üretim araçlarının üzerindeki özel mülkiyet sahipliği sorgulanmayan kapitalist ile emeği üzerindeki tasarrufu, emeğini metaa indirgeyerek satmak ile sınırlı olan ancak bu bakımdan özgür ve eşit sayılabilecek işçi hukuk önünde eşit kabul edilebilirse

⁸ Pozitivist hukuk görüşü, hukukun biçimsellik özelliğinden hareketle, hukuk normunun içeriğinin tartışılmasının gereksiz ve faydasız olduğunu ileri sürmektedir. Söz konusu görüş, hukuk kurallarının bir yasa koyucu tarafından konulduktan sonra biçimsellik özelliği nedeniyle adalet, meşruiyet gibi sorunlardan bağımsız olarak kendi mantıksal iç tutarlılığı ve daha üst bir normdan yola çıkılarak mantıksal çıkarımlar yapılmasını tek geçerli hukuki süreç olarak ele almaktadır. Bu bakımdan amaçlar ve niyetlerden bağımsız, objektif ve genel olmaları nedeniyle hukuk kuralları olduğu gibi kabul edilerek hukukun işleyişi sağlanmalıdır. Erkan Akın, *Hukukun Temel Kavramları* (Kazancı 2004) 32-34. Böyle ele alındığında, anılan görüş içerisinden hukukun verili biçime nasıl kavuştuğu tartışma dışı bırakılmakta ve onun toplumsallığı bulanıklaşmaktadır. Yalnızca verili biçimiyle ve bir "irade" tarafından konulmuş kuralların hukuksallığı kabul edildiğinde, hem hukukun biçimsellik özelliğini ve verili biçimi meydana getiren toplumsal ilişkiler hem de içeriği oluşturan ve güç ilişkilerine bağlı somut toplumsal ilişkiler görmezden gelinmektedir.

⁹ Karahanoğulları (n 3) 216. Ayrıca bkz. Pashukanis, *Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm* (n 5) 109-135; Evgeny B. Pasukanis, 'International Law' in China Mieville (ed), *Between Equal Rights: A Marxist Theory of International Law* (Brill Academic Publishers 2005) 321-335.

¹⁰ Ali Murat Özdemir, *Sözün Mülkiyeti* (Dipnot 2008) 183.

¹¹ Pashukanis, *Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm* (n 5) 129.

¹² Louis Althusser, *Yeniden Üretim Üzerine* (İthaki 2008) 104.

gerçekleşecektir. Bu itibarla kapitalist burjuva hukuku en temelde bazı ekonomik pratikleri düzenlemek ve gerektiğinde (sözleşme hükümlerine uyulmadığında) cezalandırmak amacıyla donanmıştır. Bahsi geçen ekonomik pratikler ise Althusser'in ifadesiyle, "mübadele pratikleridir, yani mülkiyet hakkını ve ona bağlı hukuki kategorileri (hukuki kişi, hukuki özgürlük, hukuk karşısında eşitlik, hukuki yükümlülük) varsayan (ve de bu hakka dayanan) meta alım satımıdır"¹³.

Paşukanis'in yaklaşımı takip edilirse, mübadele ilişkilerinin hukuki biçimler alması pazardaki meta sahibi olan hukuki özneler arasındaki "çatışma" neticesinde gerçekleşmiştir. Diğer bir deyişle, çatışma, normal olanı öncelemektedir. "Hukuksal biçim çekişme/çatışmanın tanımlanması ve çözülme yöntemlerinin geliştirilmesi ile oluşturulmuştur"¹⁴. Kapitalist toplumsal formasyonlarda hukuk (ya da genellikle zikredilen ismiyle modern hukuk) bu bakımdan piyasa ilişkilerine içkin olan çatışmanın "çözülmesi" ya da en azından piyasa ilişkilerinin normal seyrini belirlemek için bu çatışmalardan hareket edilmesi yoluyla biçimlenmiştir. Hukuk kurallarının bağlayıcılığına ek olarak zorlayıcı niteliğine ihtiyaç, somut eylemler ile söz konusu ilişkinin "normal" seyrinin dışına çıkılan durumlar için gereklidir. Akın'a göre,

"Hukuka uygun bir davranış esnasında bağlayıcı olan hukuk normu, hukuka aykırı bir davranışın vukuu halinde zorlayıcılığını gösterir. Zorlayıcılık, hükmün yerine getirilebilmesi için zaruridir. Normun bağlayıcılığı soyut zorlayıcılığı ise somuttur. Bağlayıcılık daha ziyade hükümle, zorlayıcılık ise müeyyide ile ilintilidir. Normun zorlayıcılığı sonuçta fiili bir müdahaleyi, zor, güç, şiddet kullanmayı gerektirebilir"¹⁵.

Zor, güç ve şiddet kullanımı, pre-kapitalist ilişkilerin işleyişinde söz konusu olan kişilerin kendi haklarını kendi güçlerine dayanarak hayata geçirmeleri yani "ihkak-ı hak"tan farklı olarak "modern" devletin uhdesine bırakılmıştır¹⁶. Karahanoğulları'nın sözleriyle,

"Barış durumunun değil, sürekli ihlallerle oluşmuş olan düzenin güvencesi olan devlet, hem üretim ilişkilerinin güvencesi hem de bunun hukuksal biçimi olan sözleşmelerin güvencesidir"¹⁷.

¹³ ibid 255.

¹⁴ Karahanoğulları (n 3) 225.

¹⁵ Akın (n 8) 42.

¹⁶ ibid 41.

¹⁷ Karahanoğulları (n 3) 216.

Hukukun baskıcı niteliği sermaye ilişkisi ve kapitalist üretim tarzının belirlediği biçimleriyle diğer toplumsal ilişkilerden çıkarılabilir. Hukuk her durumda ilgili konu bakımından bağlantılı bir cezalandırma sistemine ihtiyaç duyar. Hukukun işleyişi, sözleşmenin uygulanması koşuluna bağlıdır. Sözleşmeye uyulması ya da uyulmaması durumlarının ikisi de sözleşmenin uygulanması anlamına gelmektedir¹⁸. Aradaki fark, uyulmaması durumunda cezalandırmanın devreye girebilmesi ile ilgilidir¹⁹. Bununla birlikte hukuk pratiği her koşulda edimsel baskıya dayanmak durumunda değildir. Çoğu durumda baskının varlığı sözleşme hükümlerine uyulması için önleyici bir işlev görmektedir²⁰.

Devletin alanına bırakılmış olan zorlayıcılık ötesinde, hukukun ideolojik işlevinden ve bununla bağlantılı olarak hak süjesi saydığı "kişi"yi nasıl oluşturduğunu anlamlandırmak elzemdir. Althusser'in ifadesiyle,

"Devlet aygıtı dediğimiz şu öteki somut gerçeklikle belirli bir soyutlama (doğruyu söylemek gerekirse, apayrı bir soyutluk kipliği) ilişkisi içinde bulunan hukuk, hem baskıcı hem de ideolojiktir"²¹.

Başka bir deyişle hukuk baskıyı kullanır ancak baskının meşruluğu dahi hukukun ideolojik yapısıyla ilgilidir: "Hukuk pratiği çoğu durumda 'hukuki-ahlaki ideoloji' olarak 'işlev görür'"²².

Bu bağlamda hukukun özgürlük, eşitlik, yükümlülük gibi nosyonları tekrar ele aldığını ifade etmek mümkündür. Fakat hukuk bunları "apaçık" gerçeklikler olarak aslında hukukun dışında "başka nosyonların yapılandığı ideolojik bir söylem içinde" biçimlendirmektedir²³. Farklı bir ifadeyle, hukukun sıkça vurguladığı ve tartışılmaz kesinlikler ile kullandığı özgürlük, eşitlik, yükümlülük gibi nosyonlar üretim ilişkileri ile bağlantılı biçimde ele alınmalı ve ideoloji ile ilişkilendirilmelidir. Hâkim ideoloji içerisinde kurulan bu çerçeveye ek olarak kavramların farklı konjonktürlerde taşıdığı

¹⁸ Althusser (n 12) 111.

¹⁹ "Kanunun müeyyidesi, eylem öncesinde, caydırıcı bir unsur olarak işlev görür. Eğer caydırıcılık unsuru işe yaramamış da eylem gerçekleşmiş ise bu kez yapılması gereken, müeyyidenin uygulanmasıdır. Zorlayıcılık, müeyyidenin normu koyan otorite tarafından yerine getirileceği konusundaki geri dönülmez iradedir. İradeyi geri dönülmez yapan, artık siyasal otoriteyi de kayıt ve hükmü altına almış olan, dışsallaşmış ve kurumsallaşmış hukuk sistemidir. Zorlayıcı olan hukuktur. (...) Hukukun diğer toplumsal normlardan farklılığı, zorlayıcılık vasfının, önceden bilinen ve kesin olarak uygulanabilir olmasındandır." Akın (n 8) 39.

²⁰ Althusser (n 12) 112.

²¹ ibid 258.

²² ibid 117.

²³ ibid 115.

değişen anlamlar gözetilmeden hukukun sınıfsal niteliği anlaşılabilir: Hukuk, kullandığı kavramlar gibi kendi dışarı, yani toplumsal üretim ilişkileri ele alınmadan açıklanamaz.

Kapitalist üretim ilişkileri yalnızca ekonomik uygulamalara indirgenemeyeceğinden hukukun da sadece ekonomik pratiklerle ilgili olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak hukuki söylemin tanıdığı hak süjesi ile piyasada eyleyen mülk sahibi birey arasındaki bağlantı her durumda "üretim araçları sahibinin değer biriktirmesini, bu değeri kullanabilmesini ve çalışma, çalıştırma hakkı kapsamında emeğin bu ilişkiye dahil edilerek temellük edilmesini" evrensel insan hakları kapsamına sokacaktır²⁴. Böylece hukuki söylem verili konjonktürde bu hak ile çelişmeyecek biçimde burjuva ideolojisinin içerdiği özgürlük kategorilerini hukukun düzenlediği alana dahil edebilecektir²⁵. Bu hak ile çelişecek hak ve özgürlük talepleri ise insan haklarının evrensel farz edilen niteliği ile çeliştiği düşünülerek dışlanacaktır.

Bahsi geçen kurguya bakılarak hukukun ele aldığı özgürlük ve eşitlik nosyonlarının kendisinin dışında, daha genel bir ideolojik çerçevede kurulduğunu söylemek, hukukun dayandığı meşruiyet temelini de işaret etmektedir. Althusser'in sözleriyle, "Hukuki ideolojide, demek ki, 'insanlar'ın (yoksa, hukuki kişilerin değil) özgürlüğünü ve eşitliğini 'kuran' Hukuk değil, 'doğa'dır"²⁶. Doğal olarak hak süjesi haline gelen insanların doğal olarak mülk edinebilme ve bunu piyasa koşullarında değerlendirme imkanlarına dayanan temel, burjuva ideolojisini oluşturan söylemler içerisinden anlam kazanacak ve "apaçık" gerçeklikler olarak karşı çıkılması düşünülemeyecektir.

Yukarıda belirtilenler Althusser'in "İdeoloji, bireylere 'özne' diye seslenir"²⁷ önermesiyle birlikte düşünüldüğünde hukukun inşa edici boyutu da göz önüne alınmalıdır. Özdemir, bu durumu şöyle ifade etmektedir:

"Hukuka uyma ilgiliyi zordan koruyabilir ya da bu uygunluk nedeniyle maddi menfaat elde edebilir, ancak uymanın asıl sebebi bu değildir; özne olmak, belirli maddi pratiklere katılabilmek, toplumsal olana dahil olabilmektir asıl sebep"²⁸.

Başka bir ifadeyle, toplumsal ilişkilere katılacak somut insanların en başta hukukun tanıdığı "özne"lerden biri olması gerekmekte; bu ilişkilere de kapitalist üretim tarzındaki en temel hukuki biçim olan sözleşmeler üzerinden dahil olması

²⁴ Özdemir, *Sözün Mülkiyeti* (n 10) 189.

²⁵ ibid 189.

²⁶ Althusser (n 12) 115.

²⁷ ibid 290.

²⁸ Özdemir, *Sözün Mülkiyeti* (n 10) 207.

beklenmektedir. Aksi takdirde, düzenlenilen ilişkiler içerisinde bir anomali olarak kalacak ve dışlanacaktır. Özdemir'e göre,

"[H]ukuksal düzenleme başka yerde oluşmuş olanı destekleyen bir düzenleme değildir. Ağırlıklı olarak iktisadi, ideolojik ve siyasi güç kaynaklarını hukukun biçimlendirici ve ölçüme müsait alanına çeken, bu biçim dolayısı ile içeriği dönüştüren inşa edici bir süreçtir. Çatışan çıkarlar arasında sadece hakem görevi görmez, kendisi tekil çıkarları belirleyen bir söylem olarak belirir, üretken varlığı ile hem kendisini hem de diğerlerini dönüştürür. Bu durumda, kapitalist toplumsal formasyonlarda, tarafların güçleri hukuk tarafından desteklenmez ama hukuk sisteminin ve hukuki biçimlerin etkin olduğu bir süreçte üretilir demek meşrudur. Tahakkümü zordan ayıran noktalardan birisi de budur"²⁹.

Kapitalist toplumsal formasyonlarda devletin hukuki ideolojik aygıtının doğrudan doğruya kapitalist üretim ilişkilerinin işleyişini sağlama işlevi³⁰ böylece belirmektedir. Bu işlev olmaksızın piyasada karşılıklı ilişkiye giren "özne"lerin varlığından ve bu özneler arasında gerçekleşen sözleşme ile sözleşmenin uygulanması pratiklerinden bahsedilmesi mümkün olmayacaktır. Hukuki-ahlaki ideolojinin yokluğunda yalnızca baskı ve cezalandırma üzerinden –her ne kadar baskı ve cezalandırma olmaksızın hukukun işleyişinden bahsetmek olanaksızsa da- kapitalist hukuk açıklanamayacaktır.

Kapitalist hukuk, baskı ve ideoloji arasındaki ilişkiler kuramsal düzlemde bu şekilde özetlendikten sonra, uluslararası hukukun gelişimi içerisinde bu gelişimi anlamlandırma ve müdahale etme girişimlerinden en çok atıf yapılan Francisco de Vitoria'nın ve Hugo Grotius'un düşünceleri ele alınacaktır. Yukarıda kurulan hukuk ve şiddet arasındaki kuramsal bağlantıyla birlikte aşağıda anılan düşünürlerin fikirleri ele alındıktan sonra, uluslararası hukuk tartışmalarında tekrarlanan temalar ve kavramsal çerçevenin belirginleşmesi umulmaktadır. Böylece, nihayetinde China Mieville'in ortaya koyduğu argümanların zemini hakkında açıklayıcı bir çerçeve oluşmuş olacaktır.

II. DOĞAL HUKUK VE EGEMENİN ŞİDDET KULLANIM HAKKI

Çalışmanın ikinci bölümü, uluslararası hukukun fikirsel kökenlerini oluşturduğu kabul edilen iki düşünürün katkılarını ele alacaktır. Söz konusu fikirlerin bir köken olmaktan

²⁹ ibid 208.

³⁰ Althusser (n 12) 260.

ziyade, düşünürlerin yaşadıkları konjonktürlerdeki gelişmelerle ilgisi bulunmaktadır. Daha sonra kapitalist uluslararası işbölümü ve "ulus-devletler sistemi"nin yerleşmesine neden olacak toplumsal ilişkilerin ilk etkileri bu dönemde gözlemlenebilmektedir. Bu nedenle aşağıda fikirleri eleştirel bir incelemeye tabi tutulacak Francisco de Vitoria ile Hugo Grotius'un kuramlarında kullandıkları temalar ve kavramların uluslararası hukukun gelişimi ve dönüşümünde, tarihsel uğraklarda değişen biçimlerde yeniden gündeme gelmeleri söz konusu olmuştur.

Aşağıda, ilk olarak, Francisco de Vitoria'nın görüşlerine ve özellikle "Haklı Savaş" temasını nasıl inşa ettiğine değinilecektir. Ardından, Hugo Grotius'un doğal hukuk geleneğine yaslanarak egemenlik kavramsallaştırmasına ulaşması ve bu egemenliği devletler arası ilişkiler bakımından zemini oluşturacak bir konuma taşıması betimlenecektir.

Vitoria, 15. yüzyıl sonu ve 16. yüzyıl başında, Avrupalı Hristiyan "kaşifler" tarafından Amerikan yerlilerinin kafirler olarak katledilmelerinin kabul edilebilir olduğu yönündeki argümanlara karşı çıkmış ve bu nedenlerle kilise içerisinde özgün bir konumda yer almıştır. Düşünür, İspanya Krallığı'nın Amerika kıtasını sömürgeleştirdiği dönemde yeni "keşfedilen" kıtadaki yerel topluluklarla kurulan ilişkinin doğurduğu hukuki sorunlar üzerine bir tartışmaya girişmiştir³¹. Ona göre, yerel topluluklar ile barışçıl bir ilişkiye girilmeye gayret edilmelidir. Mevcut durumda sürekli bir savaş ve katliam şeklinde gelişen ilişkilerin ötesinde "[t]abii yasa gereği, insan etkinliğinin üstün amacı barışçı bir uluslararası bir düzendir. Barışçı bir uluslararası bir düzen de, uluslararası ortak yarar kavramıyla özdeşleşir"³². Bu tema, uluslararası hukuk tarihi boyunca etkinliğini kaybetmeyen, "uluslararası ortak yarar"ı betimleyen unsurlar dönüşse de barışın çerçevesini çizmeye çalışan ve onu savaşın karşısında konumlandıran doğal hukuk geleneğinde izlenebilmektedir.

Düşünüre göre yerliler de akıl (*reason*) sahibidir ve bu nedenle "tanrısal yasa"nın parçası olmasalar dahi "doğal yasa"nın içerisinde yer almaktadırlar³³. Burada Vitoria, Aquino'lu Thomas'ın geliştirdiği ve Orta/Feodal Çağ içerisindeki dönüşümler neticesinde 14 ve 15. yüzyıllarda güç kazanmış, hâkim hale gelmiş Kilise öğretilerinden hareketle yasalar arasında bir ayırım yapmakta ve Hristiyanlık dışındaki insanlar olarak yerlileri konumlandırmaktadır. Vitoria "Yeni Dünya"da katliamlar ile yüzleşen yerlilerin de hakları olduğunu, ancak anılan hakların doğal yasaya uygun

³¹ Antony Anghie, 'Francisco de Vitoria and the Colonial Origins of the International Law' (2005) 5 *Social & Legal Studies* 321, 322.

³² Cemal Bali Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu: İspanyol Altın Çağı* (Dost 2013) 39-40.

³³ Anghie, 'Francisco de Vitoria and the Colonial Origins of the International Law' (n 31) 323.

davranmaları durumunda geçerli olacağına ilişkin görüşünü tutarlı biçimde savunmuştur³⁴. Anılan hakların başında ise mülkiyet hakkı gelmektedir ve İspanyol sömürgecilerin iddia ettiği aksine inançsızlık ve günah yerlilerin ellerinden bu hakkı alamamaktadır³⁵.

Vitoria'ya göre, akıl sahibi ve doğal hukukun parçası olan yerliler siyasal olarak İspanyollara eşittir ve onların doğal haklarını da içeren ve uluslararası ilişkilerin temelini oluşturan ilkelere karşı çıkmamaları bu eşitliğin somutlaşması için elzemdir. Burada, uluslararası hukuk açısından kurucu nitelikte olan unsurlardan bir tanesi, Vitoria'nın yerlileri evrensel doğal hukuk sistemi olarak *jus gentium* içerisinde saymasıdır³⁶. Kavram, kapitalist toplumsal ilişkilere öncel ve ulus-devlet yapısı oluşmadan ortaya çıkmış olan bir "ülkelerarasılık"a göndermede bulunmaktadır. *Jus gentium*'a dahil olarak yerlilerin de tıpkı "yeni dünya"yı işgal eden Avrupalı kuvvetler gibi mülkiyet hakları bulunmaktadır. Söz konusu yerliler, akıl sahibi insanlar olarak kendi toplumsal sistemlerini kurmuş, kendi kurallarını oluşturmuş birer topluluktur. Bu nedenle onların sebepsizce katledilmeleri *jus gentium*'a ve dolayısıyla doğal hukuka aykırı olacaktır. Fakat tam da *jus gentium*'a dahil edilmeleri nedeniyle, farklı da olsa bir akıl sahibi olan bu insanların birtakım ödevleri oluşmaktadır.

Kendileriyle karşılaşan diğer topluluklar ile iletişime geçmek ve onlar ile ticari ilişkilerde bulunmak ilkelere uyma ödevinin temel bir parçasıdır³⁷. İspanyollar hem Hristiyanlığın elçileri olarak hem de kendileriyle ticari ilişkiler kurmak isteyen farklı topluluklar olarak bu hakka sahiptirler. Ne zaman ki yerliler bu hakkı inkâr edip İspanyolların Hristiyanlığı yayma ve onlarla -eşitsiz ve zorla da olsa- ticari bir ilişki kurma taleplerine yüz çevirmişlerdir, o vakit İspanyollar için "Haklı Savaş" zemini doğmuştur.

Böylece Vitoria yerlilerin doğal yasa gereği haklarını teslim ettikten sonra somut durumda sömürgecilerin karşılaşmakta oldukları bazı durumlar ile savaşın haklı gerekçelerle mümkün ve gerekli olduğu görüşünü de kuramına dahil edecektir. Bir başka deyişle savaş hukuku kuramının temellerini oluşturacaktır³⁸. Haklı Savaşın (*Just War – Bellum Justum*) koşulları ve hangi durumlarda başvurulabileceği, tartışmasının

³⁴ Akal (n 32) 50.

³⁵ ibid 63.

³⁶ Anghie, 'Francisco de Vitoria and the Colonial Origins of the International Law' (n 31) 325.

³⁷ ibid 326.

³⁸ Akal (n 32) 74.

temelinde yer almaktadır. En genel düzlemde haklı savaşın amacını insanlığın ortak yararı olarak belirtmektedir³⁹.

Ortak yarar ile sömürgecilerin çıkarları arasında beliren "tesadüfi" örtüşme ile birlikte, özgür ve eşit insanların "toplum oluşturma" ve "iletişim kurma" hakları, sömürgecilerin yeni keşfedilen kıtadaki eylemlerinin meşru temellerini vermektedir. Akal'ın aktarımıyla,

"Denizler ve de tüm limanlar özgürce kullanılabilir, herkes istediği yere göç edebilir (*ius peregrinandi*), her yerde serbestçe dolaşıp, ticaret yapabilir (*ius commercii*), inancını zorlamaya başvurmadan yayabilir. Böyle özetlenebilecek olan ilke, Vitoria'nın modern kuramının temel taşıdır. İletişim hakkı ya da *ius communicationis*"⁴⁰.

Diğer bir deyişle, hakkın temeli olan ve saygı duymaları beklenen doğal ilkelerin belirlenişinde yerlilerin değil, sömürgecilerin toplumsal koşulları belirleyici olmaktadır. Bahsi geçen hak ve yükümlülükler ek olarak "barbarların" kendi aralarında uyguladıkları "zorbaca" yöntemler de aynı şekilde sömürgecilerin haklı savaşının bir nedeni olmaktadır düşünürü göre. Tanrı'nın insanlara verdiği "kendi hemcinslerini koruma görevi" nedeniyle sömürgeciler kendileriyle doğal hukuk gereği eşit olan yerlileri korumakla yükümlüdürler⁴¹.

Anılan "Haklı Savaş" ilan etme hakkı ise egemenin uhdesindedir. Fakat yerliler ve diğer topluluklar egemen olamazlar, çünkü Hristiyan değillerdir⁴². Farklı biçimde bir akla ve görece düzenli topluluklara sahip olabilirler ancak egemen olmak için gerekli olan nitelikleri haiz değillerdir. Vitoria, totolojik bir önerme biçiminde egemenin ancak içerisinde hiçbir eksiklik bulunmayan, başka bir şeye ihtiyaç duymayan "mükemmel topluluklara" ait olabileceğini belirtmektedir⁴³.

Buradan hareketle denilebilir ki Vitoria, yerliler ile yapılacak savaşı dini bir gerekçeye değil, farklı topluluklar arası ilişkiye, yani seküler bir zemine dayandırmaktadır. Bu bakımdan Hristiyanlık ve karşısındaki kafir düşmanlar ikiliğini reddetmekte, savaşın haklı kılınmasını yerlilerin akıl sahibi ve doğal hukukun birer parçası olmasına bağlamaktadır. Meşruiyet zeminini dini zeminden seküler zemine taşıdıktan sonra ise egemenin niteliklerine dair yaptığı çıkarımlar aracılığıyla Hristiyanlığı sonradan

³⁹ ibid 75.

⁴⁰ ibid 78.

⁴¹ ibid 81.

⁴² Anghie, 'Francisco de Vitoria and the Colonial Origins of the International Law' (n 31) 330.

⁴³ ibid 329.

dahil etmektedir. Bir başka ifadeyle Hristiyanlık bir neden değil, egemenin niteliğidir. Böyle inşa edildiğinde, uluslararası hukukun farklı konjonktürlerde edindiği içerikler ile “Haklı Savaş” bakımından egemenin niteliği değişebilir hale gelmektedir. Örneğin “demokratik bir rejime sahip olmak” benzer bir kurguda yer alabilmektedir.

Yukarıda Vitoria üzerine yorumlarından faydalanılan Antony Anghie, alan için önemi yadsınamayacak eserinde⁴⁴, uluslararası hukukun sömürgeci pratikler içerisindeki gelişimini ele almaktadır. Yazar, uluslararası hukukun içerdiği eşitsizliklere eğilirken sömürgecilik ve emperyalizm arasındaki farkları, bunun uluslararası hukuka yansımalarını ve kapitalizmin birikim dönemleri ile bağlantılarını göz ardı etmektedir. Bu tutumun ana nedeni, uluslararası hukuk normlarının içerdiği eşitsizliklerin Üçüncü Dünya'nın ötekileştirilmesi üzerinden okunması ve karşıtlığın bu temelde ele alınmasıdır. Uluslararası hukukun düzenlediği ve aynı zamanda uluslararası hukukun kendisini de biçimlendiren maddi toplumsal ilişkiler yerine Avrupa'nın “öteki” ile karşılaşmalarına odaklanma durumu, yazarın Avrupamerkezcilik eleştirisinin de kısıtlı kalmasına yol açacaktır⁴⁵. Bunun yerine, örneğin emperyalizmin siyasi bir baskı mekanizması olarak sınırlı bir biçimde ele alınması değil, artı-değer birikiminin tarihsel koşullar içerisinde dönüşen gereklilikleri ile rabitası içerisinde incelenmesi gerekmektedir. Böylece, uluslararası hukukun düzenlediği ülkeler arası ilişkiler, toplumsal üretim ilişkileri ile bağlantısı üzerinden okunabilecek ve somut incelemeler konjonktürü belirleyen yapısal unsurları bütünselliği içerisinde kavrayabilir hale gelecektir.

Vitoria'nın hukuki sorunlara evrenselci çözümler ararken keşfettiği birtakım temalar ve kavramsallaştırmalardan sonra, dönemin güç merkezlerinden biri olan Hollanda'da doğmuş düşünür Hugo Grotius'un görüşlerine yer verilebilir. Düşünür, egemenlik kavramı bağlamında, uluslararası hukukun “egemen eşit devletler” prensibi etrafında kuruluşunun fikirsel mimarlarından biri olarak ifade edilebilir. İçinde bulunduğu koşullar göz önüne alındığında, Grotius da değişmekte olan toplumsal yapıyı anlamlandırma ve ortaya çıkan yeni ilişkilerin etkilerini mevcut ideolojik ve siyasi düzeneğin imkânları içerisinde ortaya koyma çabasıdadır. Dönemin düşünürlerine benzer biçimde “doğal hukuk” temelinde ele aldığı kuramı uyarınca egemenliği tanımlamış ve onun meşruiyet zeminini işaret etmeye gayret etmiştir.

⁴⁴ Antony Anghie, *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law* (Cambridge University Press 2005).

⁴⁵ Samir Amin, *Avrupamerkezcilik: Bir İdeolojinin Eleştirisi* (Chiviyazıları 2007) 176.

Grotius'a göre egemenlik, "eylemleri bir başkasının denetimine bağlı olmayan, yaptıkları bir başkasının iradesiyle geçersiz kılınamayan" bir güçtür⁴⁶. Bununla birlikte, düşünür her güç gibi söz konusu gücün de biri ortaklaşa, diğeri de özel olmak üzere iki taşıyıcısı bulunduğunu belirtmektedir. Egemenliğin ortaklaşa taşıyıcısı devlettir. Böylece, Grotius "tüzel kişilik" olarak gördüğü devleti gerçek kişilerden ayırmaktadır.

Grotius'un üretimde bulunduğu konjonktürde özellikle hukuki biçimin ticari ilişkilerin yeniden üretimindeki etkisi, düşünürün kavramsallaştırmalarında da ifadesini bulmaktadır. Köker'in ifadesiyle,

"Devletin ortaklaşa taşıyıcılığını üstlendiği "egemenlik" in, her biri kendi mülkiyet (egemenlik) alanlarına sahip "gerçek kişiler"i (bireyleri) "tek" bir baş altında toplayan bir "tüzel kişilik" diye nitelenmesi, XVII. Yüzyılda, özellikle de Grotius'un yaşadığı dönemde genelgeçer bir nitelik almış olan "ticaret toplumu" nun en temel özelliği olan "şirketler" in (korporasyonların) tüzel kişiliğinden kaynaklanmaktadır"⁴⁷.

Grotius, devletin tüzel kişilik sahibi olmasını, devletin hukuk yoluyla kendi gövdesini oluşturmasına dayandırmaktadır. Bu hukuk ise, hem doğal hukuktan yani insan doğasının gereklerinden hem de gerçek kişiler olarak insanların iradelerini bir devlet kurma yönünde birleştirmelerinden oluşmaktadır⁴⁸. Burada Grotius, daha sonra Hobbes, Locke ve Rousseau gibi toplumsal olanı bir sözleşme ile oluşmuş bir gerçeklik olarak kurgulayan düşünürlerle aynı çizgide yer almaktadır. Böyle bir kuramsal çizginin belirmesinin bir sebebi, toplumsal ilişkilere bakıldığında -daha önce de vurgulandığı üzere- sözleşmenin bir hukuki biçim olarak yayılması, üretim ilişkilerinin toplumsal yapıyı bu yönde değiştirecek itkilerinin bulunması olarak görülebilir. Grotius, artık belirli bir hakkın taşıyıcısı olarak gerçek kişilerin, bireylerin düşünölmeye başlandığı bir toplumsal yapı içerisinde fikirsel üretimde bulunmaktadır.

Söz konusu kuramsal çizginin belirmesinin bir diğeri sebebi ise feodal üretim tarzının hakimiyetinde biçim kazanmış bir toplumsal yapıdan kapitalist üretim tarzının hakim olduğu yeni bir biçime dönüşümde bulunabilir. Bu bakımdan, somut olan yönetici ve onun mülkü ile devletin mülkünün ayrışması ortaya çıkmakta olan kapitalist (modern) devlet türünün asli unsurlarındandır⁴⁹. Feodal bir lort olan kralın siyasal

⁴⁶ Aktaran Levent Köker, 'Grotius: Doğal Hukuk, Mülkiyet ve Egemenlik' in Mehmet Ali Ağaoğulları and Levent Köker (eds), *Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı* (İmge 2009) 101.

⁴⁷ ibid 103.

⁴⁸ ibid 103.

⁴⁹ Ellen Meiksins Wood, *Özgürlük ve Mülkiyet* (Yordam, 2012) 190.

iktidarın merkezileşmesi itkisi ile birlikte devletin mülkünü de idare eden bir konuma yerleşmesi, iktidarın gayri-şahsi özellikler kazanarak tüzel kişilik gibi bir niteliğe bürünmesi süreci kapitalist (modern) devletin alamet-i farikalarından olacaktır.

Grotius, egemenliğin bir diğer taşıyıcısının, "özel taşıyıcısının" ise "her ulusun yasaları ve gelenekleri (örf ve adetleri) uyarınca, ya bir kişi ya da daha çok kimse"⁵⁰ olduğunu belirtmektedir. Egemenlik, ya kralın (monarkın) ya da halkın elinde olabilir bir başka ifadeyle. Grotius, böylece egemenliğin kaynağı ile somut durumdaki uygulama biçimini birbirinden ayırmaktadır ve egemenlik ile egemenliğin dönüşümü üzerinde etkin olan doğal hukuk-pozitif hukuk ayrımını kuramının temeline yerleştirmektedir. Egemenlik, insan doğasının zorunluluklarından kaynaklanmaktadır yani doğal hukuk ile ilişkilidir. Egemenliğin biçimi, buyurma yetkisi ve bunların kullanılmasını kapsayan özel taşıyıcılık ise yürürlükte olan hukuk, yani pozitif hukuk ile ilintilidir⁵¹.

Tüzel kişilik kavramının siyaset yazınındaki erken kullanıcılarından olan Grotius, egemenin somuttaki görünümüne dair saptamalar yaparken egemenliğin meşruiyetini de kutsal otoritenin onayı yerine insan doğasına dayandırmaktadır. Sözleşme yapma kabiliyetine sahip bireyler olarak insanlar, doğalarının getirdiği zorunluluktan ötürü egemenliğin ortaklaşa taşıyıcısı devlete yetkiler tanımışlardır. Devlet ise, diğer devletler ile -tam da buradaki bireyler gibi- kendi topraklarının maliki olarak sözleşme esaslı ilişkilere girmektedir. Burada Grotius, gerçek kişiler ile tüzel kişiler arasındaki hukuki bağıntıyı kullanarak Avrupa ekseninde gelişen uluslararası ilişkilerin sürdürülmesi için gerekli zeminin ilk kuramcısı olarak belirlemektedir.

Yukarıda verilen fikirler bağlamında doğal hukuk geleneğinin uluslararası hukuk bakımından kurucu kabul edilmesi nedeniyle onun egemenlik ile kurduğu ilişki ilgi çekicidir. İnsanı temel alan, insanı insan olarak kabul etme iddiasındaki bir kuramda dahi neden her insan topluluğunun egemen sayılmayacağına ilişkin doneler bu gelenek içerisinde bulunabilir. İlk aşamalarda dahi tartışmanın düğümlendiği yerlere bakıldığında, örneğin Vitoria için, yerlilerin insan olarak kabulünün onların toplumsal sistemlerinin geçerli kabul edilmesine yetmediği görülmektedir. Vitoria'nın çalışmalarından etkilendiği yönünde iddialar bulunan⁵² Grotius, Avrupa içi ilişkileri düzenlemek üzere bir kuram oluştururken doğal hukuka yaslanmakta fakat bu hukuk ve kapsadığı haklar yalnızca Avrupa'da hâkim hale gelmekte olan toplumsal ilişkilere atıfta bulunmaktadır.

⁵⁰ Aktaran Köker (n 46) 104.

⁵¹ ibid 105.

⁵² Anghie, 'Francisco de Vitoria and the Colonial Origins of the International Law' (n 31) 321.

Uluslararası hukuk tarihi ve güncel tartışmalar göz önünde bulundurulduğunda argümanların aynı hatları takip ettiği görülebilir. Aşağıda, hukuki biçimin uluslararası hukuk zemininde takibini yapılırken Vitoria ve Grotius'un başlattığı geleneğin etkisi hesaba katılarak uluslararası hukuk ile şiddet/zor ilişkisi irdelenecektir.

III. ULUSLARARASI HUKUKTA BİÇİM VE ŞİDDET İLİŞKİSİNE DAİR

Yukarıda yapılan açıklamalar ve çalışmanın maksadı doğrultusunda uluslararası hukukun şiddet ile ilişkisinin kuramsal araçlar ile irdelenmesine geçilebilir. Bu bakımdan, uluslararası hukukun -daha önce belirtildiği üzere- düzenlediği toplumsal ilişkiler ile rabtası ele alınmalıdır. Söz konusu açıklama çabası, "Hukuk, Zor ve İdeoloji" başlığı altında serimlenen meta-biçim yaklaşımının uluslararası hukuka uygulanmasına dönük bir kuramsal iddiayı masaya yatıracaktır. Ancak benzer bir damardan ilerleyebilmek için öncelikle uluslararası hukukun "ne olduğu", daha doğrusu "hukuk olup olmadığı" sorusunun cevaplanması gerekmektedir. Daha önce değinildiği gibi, pozitivist argüman hukukun belirli bir irade tarafından konulan kurallarla ve "hukuken korunan menfaatler" ile açıklanmasını öngörmekteydi. Böyle bakıldığında, bir üst-otoritenin yokluğu uluslararası hukuk açısından onu ortaya koyan ve sonradan müeyyide ile destekleyen "meşru" bir güç odağının yokluğunda keyfiyete teslim olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu bakımdan hukuki niteliği sorunlu görünmektedir⁵³.

Öncelikle, uluslararası hukukta "Austinci" perspektif⁵⁴ olarak adlandırılabilir ve yukarıda özetlenen yaklaşımın egemenlik ve devletin konumu bağlamında önemli bir sorunu bulunmaktadır: Egemenin buyruğu esas alınarak hukuk açıklanmaya kalkılırsa, egemen devletin hukuki bir varlık (entite) olarak açıklanması mümkün görünmektedir⁵⁵. Buna ek olarak, Mieville'in belirttiği gibi uluslararası hukukun niteliği ve egemen ile buyruk-zor ilişkisini tanımlamak için bir üst-otorite kavramsallaştırması mecburi değildir. Yine Paşukanis'in kuramından hareketle, hukuki biçimin ortaya çıkması ve kapitalist ilişkilerin işleminde etkin hale gelmesi için "üstün" ve "soyut" bir baskı zorunlu görünmemektedir. Her ne kadar bunlar kapitalizmin işleyişinde "istikrar sağlama" gibi işlevler edinse de hukuki biçimin

⁵³ Peter Malanczuk, *Akehurst's Modern Introduction to International Law* (Routledge 1997) 5-6.

⁵⁴ Mieville, *Between Equal Rights: A Marxist Theory of International Law* (n 4) 18-19.

⁵⁵ McCarthy'den aktaran ibid 19.

kendisine dışsaldır⁵⁶. Kısacası, üst-otorite eksikliği ve buyurma yetkisi sahibi bir egemenin yokluğu, uluslararası hukuku "daha az hukuk" yapmayacaktır.

Uluslararası hukukun niteliğini anlamlandırmak için bu bölümün odak noktalarından olan baskı/zor/şiddetin konumlandırılması faydalı görünmektedir. Bu maksatla, Mieville'in "uluslararası hukukun meta-biçim kuramı"⁵⁷ olarak adlandırdığı yaklaşımı ve onun Paşukanis'in fikirleri ile bağlantısı masaya yatırılmalıdır. Paşukanis'in hukuk kuramını esas alan ve bu kurama katkıda bulunan Mieville, uluslararası hukukun benzer biçimde ele alınması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu iddia doğrultusunda uluslararası ilişkiler alanına gelindiğinde Mieville, değişim ilişkilerinin ve dolayısıyla hukukun özneleri olan meta sahipliğinden devletin uluslararasıdaki "egemenlik" konumuna bir "sıçrama" gerçekleştirmektedir. Değişim ilişkilerinin yapısı, devletleri de, uluslararası alandaki ilişkilerinde aynı toplum içerisindeki özneleri zorladığı gibi zorlamaktadır. Mieville'e göre,

"Çünkü bu sistemde ve uluslararası hukukun bu sistemin kaidelerini oluşturan hükümlerinde, devletler, tıpkı bireyler gibi, mülk sahipleri olarak karşılıklı etkileşime girerler; her devlet kendi egemen bölgesine sahiptir"⁵⁸.

Mieville'in "sıçrama"sı, uluslararası hukukun temelinde yer aldığı düşünülen Hugo Grotius'un argümanlarının etkilerine yaslanmaktadır⁵⁹. Devletler uluslararası ilişkiler alanında kendi toprakları üzerinde sahiplik iddiasında bulunabildikleri müddetçe, diğer bir deyişle uluslararası hukukta egemenlik prensibi var olduğu sürece uluslararası hukukun hak süjesi olarak mevcuttur. Bu argüman, egemenlik iddiasında bulunamayacak durumda olan, daha doğrusu uluslararası hukukun gelişimi esnasında egemenlik doktrinine uymayanların neden hak süjesi sayılmayacağını anlamlandırmak için de bir araç olarak kullanılabilir. Özdemir'in ifadeleriyle,

"Devletin yokluğunda, uluslararası hukuk, gücünü farklı koşullar ve biçimlerde gerçekleştirilen sınıf sömürsünden alan silahlı hak süjeleri arasındaki ilişkileri düzenleyen hukuk haline gelir. Burada kapitalist ekonomileri olan devletler arasında gerçekleşen bir mücadeleden bahsedilmemektedir. Devletin gelirleri ve kendisini diğer devletler karşısında koruma kapasitesi sermaye birikiminin sürekliliğine

⁵⁶ ibid 129.

⁵⁷ Mieville, 'The Commodity-Form Theory of International Law' (n 4).

⁵⁸ Mieville, *Between Equal Rights: A Marxist Theory of International Law* (n 4) 54.

⁵⁹ ibid 54.

dayandığından, kapitalist dünya ekonomisinde, "yapısal karşılıklı bağımlılık" Miéville'in birey-taşıyıcıdan devlet-taşıyıcıya atlaması için gerekli düzeneği verir"⁶⁰.

Uluslararası hukukun temel işlevlerinden birinin, yukarıda anılan biçimiyle "egemen" devletler arasındaki ilişkilerin "barışçıl" biçimde yürütülmesi olduğu yönündeki anlayış gittikçe artan biçimlerde hâkim hale gelmektedir. Bu da Mieville'in uluslararası hukuk ve savaş-şiddet üzerine gerçekleştirdiği analizi merkezi bir unsur haline getirmekte; yine uluslararası hukukun hukuki niteliğine dair çıkarımlar yapmasına olanak vermektedir.

Mieville'in Paşukanis analizinden⁶¹ çıkardığına göre, şiddet meta-biçime içkindir, onun kalbinde yer almaktadır. Bir meta sahiplenmek, onu sahiplenme olanağı olan diğerlerinden ayırmak demektir. Başka bir deyişle, değişime konu olacak bir meta "benim" demek, "senin değil" demektir. Bu durum, daha en başından güç uygulama kapasitesini gerektirir. Aksi halde, sahipliğinin reddedilerek karşı tarafın sahiplenmesini engelleyecek herhangi bir şey bulunmamaktadır⁶².

Uluslararası hukukun meta-biçim teorisi bu şekilde düşünüldüğünde, uluslararası ilişkilerde de şiddet, ilişkinin kendisine içkin hale gelmektedir. Paşukanis'in meta-biçim kuramından yola çıkılarak bakıldığında şiddet ve baskının değişim ilişkilerinden bağımsız düşünülmemeyeceğini belirten Mieville, bu argümanı uluslararası hukuk için bir zemin olarak kullanabilmektedir. Soyut "üçüncü bir gücün" yokluğunda mevcut normun biçimini belirli bir içerikle doldurabilecek tek düzenleyici şiddet taraflardan birinin şiddetidir. Bu nedenle uluslararası hukuk şiddet kullanma kapasitesine sahip silahlı birimlerin hak süjesi olarak görülebilmesi için en iyi örnektir⁶³.

Her ne kadar değişim ilişkilerine içkin şiddetten bahsedildiğinde siyaset (ya da baskıcı güç, zor) yakınlaşmış da olsa, onun özgül biçimi olan burjuva devletin doğrudan temel ve gerekli olmadığı sonucuna varmak mümkündür⁶⁴. Bu şekilde düşünüldüğünde, uluslararası ilişkiler alanında şiddet ve baskının meydana gelmesi için bir üst otoriteye (ulusüstü bir yapılanmaya) gerek yoktur. Şiddet ve de Mieville'in vurguladığı biçimiyle "siyasi olan en başından itibaren hukukidir: Bunu kabul etmek, hukuk hakkındaki yaklaşımınız ister idealist ister skeptik olsun biçimcilikten kopmak

⁶⁰ Ali Murat Özdemir, 'China Mieville'in "Between Equal Rights: A Marxist Theory of International Law" Adlı Çalışması Üzerine Notlar' (2009) 116 Toplum ve Bilim 243.

⁶¹ Mieville, *Between Equal Rights: A Marxist Theory of International Law* (n 4) 127.

⁶² Mieville, 'The Commodity-Form Theory of International Law' (n 4) 113.

⁶³ Mieville, *Between Equal Rights: A Marxist Theory of International Law* (n 4) 136.

⁶⁴ Mieville, 'The Commodity-Form Theory of International Law' (n 4) 113; Mieville, *Between Equal Rights: A Marxist Theory of International Law* (n 4) 128.

demektir"⁶⁵. Anılan argümanlardan yola çıkılarak, Mieville'in "savaş, eylem halindeki uluslararası hukuktur"⁶⁶ iddiasını anlamlandırmak mümkün olacaktır.

Bu durumda, savaşın ve şiddetin uluslararası hukuka içkin olduğu kabul edilirse, şiddetin kullanımı bakımından sınıf mücadelesi ve emperyalizmin konumlandırılması nasıl olacaktır? Uluslararası hukuku içerik-odaklı bir yaklaşımla sınıfsal temele oturtmayı hedefleyen B. S. Chimni'ye göre,

"Marksist perspektiften bakıldığında hukukun sınıfsal temelde sürekli gelişmesini destekleyen şey; prensipler, politikalar ve standartlara başvurulmasıdır. Zira bunlar, Gramşiyen anlamda, egemen sınıfların etik-politik hegemonyalarını açığa çıkarmaktadır. Eğer uluslararası hukuk sınıf hukukuysa, öyle olduğu için (...) uluslararası bağlamın kendine özgü özellikleri bu anlayışı kendisi için de barındırmaktadır"⁶⁷.

Mieville, bu yaklaşıma göre uluslararası hukukun sınıfsal doğasının "prensipler" ve "siyasalar"dan kaynaklandığının savunulduğunu belirtmektedir. Başka bir deyişle, hukuku sınıfın silahı haline getiren, uluslararası hukukun yapısındaki herhangi bir şeyden ziyade, tikel hukuki hükümlerin içeriğinin "egemen sınıflar" tarafından yürütülmesidir. Ancak, Paşukanis bu anlayışın sol pozitivizm olarak "sınırlı bir tatmin" sağladığını, çünkü hukuki biçimi dışladığını belirtmektedir⁶⁸. Mieville'in alıntıladığı⁶⁹ Marx'ın sözünde belirtildiği gibi "eşit haklar arasında, güç belirleyicidir (*between equal rights, force decides*)".

Yukarıda anlatılanlardan hareketle, Mieville'in ele aldığı sorun (uluslararası hukukun hukukiliği) ve sorunun çözümünün netleştiği ifade edilebilir: Üst bir otoritenin bulunmadığı hukuki sistemlerde ihkak-ı hak (diğer bir deyişle, hukuki süljelerin kendi zorlayıcı şiddeti) hukuki ilişkiyi düzenlemektedir⁷⁰: "Hukuk ve şiddet egemen savların düzenleyicileri olarak içsel anlamda bağlıdır"⁷¹.

Gelinen noktada, Mieville'in kuramsal katkıları özellikle uluslararası hukuka tarihsel materyalist bir yaklaşım geliştirmek bakımından ufuk açıcudur. Bununla birlikte,

⁶⁵ Mieville, *Between Equal Rights: A Marxist Theory of International Law* (n 4) 24.

⁶⁶ ibid 148.

⁶⁷ Bhupinder S. Chimni, *International Law and World Order: A Critique of Contemporary Approaches* (Sage Publications 1993) 102.

⁶⁸ Mieville, 'The Commodity-Form Theory of International Law' (n 4) 104-105.

⁶⁹ Mieville, *Between Equal Rights: A Marxist Theory of International Law* (n 4) 135.

⁷⁰ ibid 133.

⁷¹ ibid 135.

uluslararası hukuku ele alırken birey-taşıyıcıdan devlet-taşıyıcıya gerçekleştirilen "sıçrama" bazı sorunları beraberinde getirmektedir. Özdemir'e göre,

Her toplumda kapitalist üretim ilişkileri farklı biçimlerde hâkim hale gelirler. Hâkim hale gelirken de, farklı uluslararası ve üstü etkileşimler üzerinden dolayım lanırlar. Birikim stratejileri, kapitalist birikimin farklı dönemlerinde farklı sınıfsal ittifaklara yol açarlar ki bunların siyasi ifadesi her zaman ilgili devletlerin önvarsayılan (mantıksal olarak türetilen) müstakil çıkarlarına denk gelmez. Bir başka deyişle, devlet iktidarı bazen (günümüzde artan sıklıkla) devlet-taşıyıcının, bir özel mülkiyet sahibi olarak varsayılan menfaatleriyle çelişik olarak kullanılır.⁷²

Farklı biçimde ifade edilirse, devletin kendisini ve egemenliği verili bir bütünlük içerisinde ele almanın uluslararası hukukun düzenlediği ilişkileri açıklamak bakımından handikapları olacaktır. Sorun, devlet kuramının katkıları aracılığıyla ele alınabilecek olsa dahi, Mieville'in yaklaşımına dışarıdan enjekte edilerek çözülmesi pek olası görülmemektedir. Bununla birlikte, Mieville'in kuramını oluşturduğu uluslararası hukukun işleyişinde "egemen eşit devletler" hak süjesi sayıldığı sürece yaklaşımın "uluslararası hukukun niteliği" ve "uluslararası hukuk-şiddet" bağlantısına dair çıkarımları kabul edilebilir görünmektedir.

SONUÇ YERİNE

Yukarıda anlatılanlara ek olarak, Mieville'in yaptığı katkıya ufak bir ekleme yapılarak kuramsal çıkarımlar için yeni bir kapı aralamak mümkündür. Bu katkı, çalışmanın ilk bölümünde belirtilen "hukuki bir özne haline gelme" ile ilintilidir. Bireylerin hukuk kurallarına uyma edimleri arkasındaki tek gerekçenin baskıdan/müeyyideden kaçınma olmayacağı, bizzat hukuki özne olarak kabul edilmenin ve bunun gereklerini yerine getirmenin kurucu bir işlevi olduğu belirtilmiştir. Benzer biçimde, Paşukanis ve ardından Mieville takip edilerek, egemen bir birim olarak hak süjesi sayılmanın, eşit devletler arası ilişkilere girmek için yegâne olanak olduğu ileri sürülebilir. Bu bakımdan yalnızca siyasi alanda değil, ekonomik alanda cereyan edecek uluslararası ilişkilerin belirli biçimsel özellikler gerektirdiği ve bununla birlikte düzenleyici kurallara uymanın ötesinde bu biçimsel özellikler aracılığıyla kapitalist uluslararası işbölümüne eklenme olanağı doğurduğu ileri sürülebilir. Böylece, anılan biçimsel gerekliliklere uymayanların -özellikle az gelişmiş, bağımlı toplumsal formasyonlar için- kapitalist uluslararası işbölümü dışına atılma tehdidi ağır basacaktır. Hatta,

⁷² Özdemir, 'China Mieville'in "Between Equal Rights: A Marxist Theory of International Law" Adlı Çalışması Üzerine Notlar' (n 60) 11.

dışarıda bırakılma, hak süjesi olma vasfını kaybedecek kadar ileri gidenler için birer yaptırım aracına dönüşecek, siyasi baskı ve şiddete ekonomik zor eklemenecektir.

Tekrarlanacak olursa, hukuki özne olmak, egemen olma gerekliliğinin tek belirleyeni, bu nedenle siyasi-diplomatik ilişkilere girebilmek değildir. Esas itibarıyla kapitalist uluslararası işbölümüne girebilmektir. Burada yalnızca kurallara uymak ya da uymamak gibi bir durumdan bahsedilmemektedir. Bizzat özne olmanın koşulu olarak egemen olmanın değişen biçimsel özelliklerine sahip olmak gerekmektedir. "Uluslararası toplumun değer ve normlarını" kabul etmemek, "yeterince egemen olmamak" anlamına gelebilmekte ve bir ülkeyi uluslararası baskı, zor ve şiddetin kullanımına karşı savunmasız bırakma tehdidini barındırmaktadır.

Böyle bakıldığında, dünyanın dışlanmış ve sömürünün farklı türlerine maruz bırakılmış toplumları için çare "daha fazla hukuk" taleplerinde aranmamalıdır. Gerçekçi bir çözüm, uluslararası hukuku da kapsayacak biçimleriyle yerel ve uluslararası ilişkilerin oluşturduğu yapılar ve bunların ürettikleri/yeniden-ürettikleri şiddetin analiz edilmesi ve dönüştürülmesi için köklü müdahalelerde bulunulmasıdır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Yazar 1'in makaleye katkısı %100'dür.

Destek Beyanı

Araştırmada herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.

Çıkar Beyanı

Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Statement Regarding Research and Publication Ethics

The study has been composed on the basis of the scientific research and the publication ethics rules.

Authors' Contributions

Author 1 has contributed %100 to the study.

Statement Regarding Financial Support

Author states no funding involved.

Statement Regarding Conflict of Interest

Author states no conflict of interest.

KAYNAKÇA

- Akal CB, *Modern Düşüncenin Doğuşu: İspanyol Altın Çağı* (Dost 2013)
- Akın E, *Hukukun Temel Kavramları* (Kazancı 2004)
- Althusser L, *Yeniden Üretim Üzerine* (İthaki 2008)
- Amin S, *Avrupamerkezcilik: Bir İdeolojinin Eleştirisi* (Chiviyazıları 2007)
- Anghie A, 'Francisco de Vitoria and the Colonial Origins of the International Law' (1996) 5 *Social & Legal Studies* 321
- , *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law* (Cambridge University Press 2005)
- Chimni BS, *International Law and World Order: A Critique of Contemporary Approaches* (Sage Publications 1993)
- Frank AG, *Capitalism and Underdevelopment in Latin America: Historical Studies of Chile and Brasil* (Monthly Review Press 1976)
- Jessop B and Sum NL, *Beyond the Regulation Approach: Putting Capitalist Economies in Their Place* (Edward Elgar Publishing 2006)
- Karahanoğulları O, *Marksizm ve Hukuk: Diyalektik Hukuk Bilimi* (Yordam 2017)
- Köker L, 'Grotius: Doğal Hukuk, Mülkiyet ve Egemenlik', in Ağaoğulları MA ve Köker L (eds), *Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı* (İmge 2009)
- Malanczuk P, *Akehurst's Modern Introduction to International Law* (Routledge 1997)
- Mieville C, *Between Equal Rights: A Marxist Theory of International Law* (Brill Academic Publishers 2005)
- , 'The Commodity-Form Theory of International Law' in Marks S (ed), *International Law on the Left: Re-examining Marxist Legacies* (Cambridge University Press 2008)
- Özdemir AM, *Sözün Mülkiyeti* (Dipnot 2008)
- , 'China Mieville'in "Between Equal Rights: A Marxist Theory of International Law" Adlı Çalışması Üzerine Notlar' 116 (2009) *Toplum ve Bilim* 243
- Özdemir AM ve Aykut E, 'Liberalizm ve Haklar' in Bürke Y and others (eds), *Kuramsal ve Tarihsel Boyutlarıyla Hak Mücadeleleri I* (NotaBene 2011)

Pashukanis EB, *Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm* (Birikim 2002)

—, 'International Law' in Mieville C (ed), *Between Equal Rights: A Marxist Theory of International Law* (Brill Academic Publishers 2005)

Sur M, *Uluslararası Hukukun Esasları* (Beta 2006)

Wood EM, *Özgürlük ve Mülkiyet: Rönesans'tan Aydınlanma'ya Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi* (Yordam 2012)